

KÓS ANDRÁS ERDÉLYI SORSA

■ A Sas Péter *Kós András életútja Sztánától Sztánáig* című, a *Művelődés* által nemrég kiadott igényes kivitelezésű kötetnél semmi sem bizonyítja talán ékebben, hogy milyen fontos lenne az előttünk járó nemzedékek még élő tagjaival fiatalságukról, szakmájukról, életútjukról, tapasztalataikról hosszasan elbeszélgetni. Aki ezt megteszi, akinek van elegendő türelme és kitartása fontos kérdéseket feltenni és az azokra adott válaszokat megfontolni, a beszélgetésekből kétségtelesen rengeteget tanulhat, és számtalanszor életre szóló tanulságokat vonhat le. Ha pedig az elhangzottak feldolgozásához is megvan a hozzáértése és a szakmai felkészültsége, a feledés karmai közül menthet meg fontos ismereteket és rendkívül hasznos tudást.

Sas Péternek volt kíváncsisága, türelme, kitartása, tudása és elszántsága mindezt megtenni. Többszöri hosszás beszélgetései Kós András szobrászművésszel a többség által régen elfeledettnek gondolt világot nyitott meg előtte, amelybe nagyszerű betekintést nyert, s amelyet aztán e kötet lapjain rögzített és közkinccsé tett.

A szerző nem könnyű alanyt választott magának Kós Andrással. Olyant, akinek a közismert szófukarságát könnyen megtörni nem lehetett. Ez jókora kihívás elé állíthatta a szerzőt, aki azonban a vállalt feladatot nagyszerűen teljesítette. Alanya azért is fontos számunkra, mert az erdélyi képzőművészet története Kós Andrást annak a művésznemzedéknek az oszlopos tagjaként kanonizálta, amelynek életútja a legnehezebbek közé sorolható.

A második világháború szűk három hónappal korábbi kirobbanása, az újabb impériumváltással járó második bécsi döntés kilenc hónappal későbbi bekövetkezése nyújtotta ugyanis a történelmi keretét annak a máig emlékezetes kiállításnak, amelyen, 1939. december 3-án, Kós András első alkalommal lépett munkáival a nagyérdemű közönség elé. A korabeli kritika által zajtalan őrségváltásnak minősített tárlaton nem volt egyedül, társai olyan fiatal művészek voltak, akik, hozzá hasonlóan első alkalommal állították ki alkotásaikat, s akik a Trianon utáni királyi Romániában, alig dőcögő, folyamatos pénzhiánnyal küszködő főiskolákon szintén fiatal, többnyire román nemzetiségű művészekből sajtóíthatták el azt a kevés szakmai tudást, amelyet azok képesek voltak nekik átadni. A Párizst éppen csak hogy

megjárt tanáraik többsége tehetséges művész volt ugyan, de a művészetpedagógiai munkához szükséges elmélyült alkotói tapasztalattal ők sem rendelkeztek.

Találébb lenne ezt a Tizenötöknek nevezett generációt kifosztott, sorstalan vagy fénytelen nemzedéknek nevezni, hiszen sorukat a háborúk, a fenntarthatóságváltások, a különböző sötét diktatúrák, a kilátástalanság, a nincstelenség, a lehetőségek szinte teljes hiánya határozta meg. Felsorolom a csoport tagjait: András László, Andrásy Zoltán, Balázs Péter, Brósz Irma, Debitzky István, Erdei Erzsébet, Ferenczy Júlia, Incze István, Kós András, Kósa-Huba Ferenc, Makkai Piroska, Olajos István, Piskolthy Gábor, Rodé Edit és Tollas Júlia. Ők azok, akik azokban az embert próbáló időkben indultak a művészpályán, s akik nem jutottak el soha a nagy nyugati műtermekbe, múzeumokba és galériákba, mert akkor is és később nemkülönben csaknem hermetikusan el voltak zárva az európai művészet meghatározó műhelyeitől és irányvonalaitól. Kizárólag a maguk erejére volt mindmegyikük hagyatva, arra, amit egymástól tanulhattak, arra, amit náluk kevéssel idősebb kortársaiktól elleshettek, arra a kevés fényre, ami Nagybánya akkorra már nagymértékben meggyengült kisugárzásából még rájuk hullott, s arra a kevés és hiányos szakmai tudásra, amelyet a Kolozsvárról Temesvárra elköltözött Belle Arte-on egyáltalán el lehetett sajátítani.

Kós András ilyen körülmények között vált művésszé. Ráadásul fiatal facsemetéként olyan terebélyes tölgy árnyékában kellett megkapaszkodnia és megnőnie, amelyet Kós Károlynak hívtak. Sas Péter könyvéből – amely a művészt a Sztánán eltöltött gyermekkortól a bánffyhunyadi és kolozsvári iskolaéveken, a kolozsvári és temesvári főiskolai esztendőikön, a frontokon, a fogságon és az azt követő művészetpedagógusi pályán keresztül a nyugállomány és az összegzés időszakáig elkíséri –, ebből a könyvből tehát azt látjuk, hogy ilyen édesapa árnyékában messzemenően nem volt könnyű autonóm egyéniséggé válni.

Neki, nem kevés erőfeszítéssel, ez mégis sikerült. A neves szobrász munkássága és hagyatéka is azt bizonyítja ugyanis, hogy a művész valamennyi kihívással sikeresen megbirkózott, megtalálta a saját útját, összetéveszthetetlen művészi nyelvezetét, stílusát és formavilágát, és olyan alkotásokat ha-

gyott ránk, amelyek révén végérvényesen beírta nevét az erdélyi képzőművészet történetébe nagy könyvébe.

Sajnos ezen az úton az élet az egykori Tizenötöket igazán nehéz döntések elé állította. Annak az 1939. decemberi első nagy sikernek a mámorában még együtt álmodtak a jövőről, a további tervekről: tanulmányutakról, témákról, alkotásokról, kiállításokról. A barátság örökkévalóságáról, a művész szabadságáról, a szakmai szolidaritásról, amelyeket az a leartott dicshimnusz-sorozat, akkor, a nagy világegés hajnalán, úgy látszott, hogy életre szólóan megpecsételt. Hogy aztán később, rendszerek, ideológiák és érdekek metamorfózisa a barátságot szétzúzza, a kis csoportot pedig végképp két táborra szakítsa. Az egyik a szeretet hatalmában bízott, a másik a hatalom szeretetére áhítozott.

Az új, kommunista rendszernek behódoló és az annak ellenállók végtelenen szembekerültek egymással. Közöttük ádáz harcok robbantak ki, amelyek purifikáló bizottságok kegyetlen határozataihoz, szakmai szervezeti tagságoktól megfosztó idétlen döntésekhez, kiállításokról alkotókat kiltító bírálóbizottságok soha el nem felejtett,

életeket tönkretéve, a legszerényebb megélhetést is megtagadó verdiktumokhoz vezettek. Az egykori barátok többé soha nem találkoztak egymással, az álmaik is szertefoszlottak, s az idők kegyetlen malmaiban azok cafatjai porrá is őröltettek.

Sas Péter érdeme, hogy ebbe a tragédiába illő, ellentmondásoktól feszített korszakba beleásta magát, és a szép, a tiszta művészi alkotásra folyamatosan odafigyelve, a Kós András igazát számunkra megmentette. Hiszen a tragédiákban mindenkinek megvan a maga igaza. Most már a nagyérdemű közönségre és az utókorra hárul annak eldöntése, hogy kinek az igaza volt a hitelesebb.

Szólnom kell arról is, hogy a Sas Péter monográfiája kiválóan egészíti ki azt a munkát, amelyet Kós Andrásról, 2002-ben, Németh Júlia írt. Miközben az elismert kolozsvári műkritikus elsősorban az alkotásokról mondott véleményét lendületes munkájában, a Sas-kötet az embert, a művészt és annak az élettörténetét, erdélyi sorsának körülményeit fürkészi előszeretettel. Mindketten nagyszerű munkát végeztek – szellemi gazdagodásunkra.

Tibori Szabó Zoltán

DECEMBER ELSEJE VALÓS HÁTTERE

■ Maria Bucur tanulmánya (*Egy nemzet születése. Megemlékezések 1918. december 1-jéről és a nemzeti identitás a huszadik századi Romániában*) 2001-ben jelent meg az általa és Nancy Meriwether Wingfield által szerkesztett *Staging the past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to Present* (A múlt színrevitele. Emlékezetpolitika a Habsburg Közép-Európában 1848-tól napjainkig) című tanulmánykötet utolsó írásaként, melyben a szerző Románia nemzeti ünnepének, december elsejének ünneplési szokásait, fogadtatását és jelentéstartalmának változásait, valamint a nemzeti identitás kialakításának különböző technikáit vizsgálja. Az Indiana Egyetem kutatója mindezt globális nézőpontból elemzi, Románia területére és az 1918 és 1997 közötti időszakra vetítve. Országos román napilapok újságcikkeire, interjúkra és múzeumi állandó, illetve időszakos kiállításokra alapozva a december elsejei ünnep erdélyi és regáti, bukaresti narratíváinak feltárását végzi el, így adva átfogó képet az ünnep országos szintű recepciójáról és a jelentéstartalom változásairól, valamint arról, hogy egy emlékünnepség

segítségével miként alkotható meg és alakítható a közösségi „emlékezet” a múltból.

Bucur abból a feltevésből indul ki, hogy az ünnepi események, megemlékezések jó alkalmat adnak a politikusoknak és a kultúra teremtőinek (*producers of culture*) arra, hogy a nemzetről legitimált narratívákat hozzanak létre, illetve, hogy e reprezentációk során mobilizálják és fegyvelmezzék a közösséget. A főszereplők az ünnep alkalmával a jelent a múlt és a jövő történéseivel kapcsolják össze egy szimbolikus cselekedetsor segítségével. Ezek során a múlt eltérő értelmezései gyakori konfliktusforrást jelentenek az egyes politikusok, kultúrateremtők között. Bucur szerint az írók, újságírók, történészek és múzeumi vezetők arra használták december elsejét, hogy alakítsák a nemzeti identitás közösségi emlékezetének különböző árnyalatait. (Bucur szerint a közösségi memória a múlt kulturális reprezentációja olyan tárgyakon keresztül, melyeket a lakosság széles körének alkottak meg.)

Azonban ezek a megemlékezések idővel erősen intézményesített és szokásaikban nagyon merev formát öltöttek, ami negatívan